

Наталія Гриців,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
<http://orcid.org/0000-0001-6660-7161>
м. Львів, Україна

Оксана Мельничук,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти
«Рівненська медична академія»
<http://orcid.org/0000-0003-4619-363x>
м. Рівне, Україна

**Когнітивні вияви перекладацької діяльності:
ресурс, зсув, судження**

**Cognitive manifestations of translation activity:
resource, shift, judgment**

***Анотація.** Сучасне перекладознавство характеризується посиленою увагою до досліджень когнітивних аспектів перекладацької діяльності. Однією з переважаючих ідей сучасних підходів є прагнення вивести пізнання за межі людського мозку й свідомості та розширити вивчення пізнання до рівня ситуативно зумовленої взаємодії з навколишнім середовищем і когнітивного залучення цього середовища. Тобто сучасні перекладознавчі акценти когнітивних наукових досліджень зміщені рівносільно, як і завдяки ситуаційності та втіленню. Науковців цікавить не тільки те, що ж насправді відбувається в людському мозку; вони прагнуть розширити предметне поле питання, щоб охопити всі довшколишні іпостасі людини, зокрема досвід, світогляд та довшкілья. Такий погляд цілком аргументований, оскільки сучасна перекладацька діяльність зумовлена низкою чинників: часовими межами виконання перекладу, залученням допоміжного цифрового інструментарію для перекладу, редакторським і видавничим втручанням, читацьким запитом, нішею, яку цей переклад покликаний заповнити, а також особистісними характеристиками перекладача (віком, статтю, попереднім досвідом, інтуїцією, творчими спроможностями, освітою, хистом, компетентностями, завзяттям тощо).*

У цьому контексті особливої значущості набуває розгляд різних виявів когнітивної стратегії перекладача: зусиль, ресурсу, стильових характеристик, креативності. У межах розгляду теми виконано теоретико-критичний аналіз і здійснено систематизацію підходів до вивчення понять когнітивного ресурсу, когнітивного зсуву, судження та оцінки переклада-

ча. Когнітивний ресурс у цій праці розглянуто як ключовий компонент особистісних компетенцій перекладача, що вміщує такі складники: зусилля, увагу, емоції, творчість, інтелект, навички, досвід. Наслідком різних модифікацій із позиції когнітивного ресурсу перекладача тією чи іншою мірою стає когнітивний зсув, який тлумачимо з позиції креативності й доречності застосування. Доречність кінцевого застосування зважуватиме перекладач(ка) на етапі оцінки та судження. У межах розвідки вдалося окреслити сучасний стан вивчення когнітивних виявів із позиції творчих та інтелектуальних потуг перекладача з акцентуванням на спробі збагнути пізнавальний процес та набутти досвід, увіражений у когнітивних аспектах перекладацької діяльності.

Ключові слова: переклад, когнітивне перекладознавство, когнітивний зсув, когнітивний ресурс, текст, досвід.

Summary. *Modern translation studies is characterized by increased attention to research on cognitive aspects of translation activity. One of the prevailing ideas of modern approaches is the desire to bring cognition beyond the limits of the human brain and consciousness and to expand the study of cognition to the level of situationally conditioned interaction with the environment and cognitive involvement of this environment. Thus, modern translational accents of cognitive research are shifted, in particular towards, equally as well as due to, situatedness and embodiment. Scholars are interested not only in what actually happens in the human brain; they seek to expand the subject matter of the issue to include all surrounding human hypostases, including experience, worldview, individual history and environment. Such a point of view is well-argued, since modern translation activity is determined by a number of factors: time limits for translation, incorporated digital tools for translation, editorial and publishing intervention, reader request, the niche that this translation is intended to fill, personal characteristics of the translator (age, gender, previous experience, intuition, creative abilities, education, talent, competence, zeal, etc.).*

In this context, consideration of various manifestations of the translator's cognitive strategy, – effort, resource, stylistic characteristics, and creativity, – acquires special significance. A theoretical and critical analysis and systematization of approaches to the study of the concepts of cognitive resource, cognitive shift, judgment and evaluation performed by the translator were addressed within the scope of the topic. Cognitive resource in this paper is considered as a key component of the translator's personal competencies and includes such components as: effort, attention, emotions, creativity, intelligence, skills, and experience. The consequence of various modifications from the perspective of the cognitive resource of the translator, to a certain extent, is a cognitive shift, which is interpreted from the perspective of creativity and appropriateness of the application. The appropriateness of the final usage will be considered by the translator at the evaluation and judgment stage. Within the scope of the investigation, we managed to outline the current state of the study of cognitive phenomena from the viewpoint of translator's creative and intellectual efforts, emphasizing the attempt to comprehend the idea of cognitive process and the acquisition of experience expressed in the cognitive aspects of translation activity.

Key words: translation, cognitive translation studies, cognitive shift, cognitive resource, text, experience.

Вступ. Останнім часом дослідники дедалі частіше усвідомлюють, що вивчення перекладацької діяльності та процесу перекладу не може оминати розвідок, дотичних до когніції та когнітивістики, навіть у певних випадках сприяючи цій галузі. Озвучено програмні позиції щодо того, що вивчення перекладу може отримати величезну перевагу від пояснення когнітивних підвалин перекладання (cognitive foundations of translating) та міжмовного тлумачення [1; 2]. У межах перекладознавчої дисципліни побутує ідея «когнітивного повороту в перекладознавстві» (a cognitive turn in translation studies) [3, с. 71], яку науковці активно розвивають [4; 5; 6; 7] з увагою до теоретико-методологічної ініціативи.

Необхідно зазначити, що когнітивний поворот у перекладознавстві є розгалуженим та інтегрованим у різнорідну діяльність: від вивчення когнітивних підходів [8; 9; 10] до перекладу й оцінки розумових процесів, що відбуваються в голові усного та письмового перекладача [11; 12; 13], до залучення когнітивних механізмів для «вишколу» й навчання штучного інтелекту (комп'ютерного перекладу) [14; 15].

Такий ракурс напрочуд гостро відчувається в перекладознавчому прочитанні, оскільки на *особистісний, культурний та універсальний* континуум оригінального повідомлення (тексту, діалогу) накладається особистісний, персоналізований досвід перекладача [16; 17].

Методологія та методи дослідження. Якщо на текстуальному рівні можна обмежитися аналізом (не)відтворення текстових категорій (відцентровий підхід), то когнітивний підхід накладає зовсім інші методологічні лекала. Поряд із мовним матеріалом варто врахувати когнітивний вимір і спроможності перекладача, які увиразнюються в різних аспектах: досвіді, ресурсах, оперативних спроможностях пам'яті, здатності до самоаналізу. Із залученням методу збору теоретичних даних і методу аналізу й оцінки отриманих даних розглядаємо певні когнітивні вияви перекладацької практики, зокрема ресурс, зсув, судження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Когнітивний ресурс [18; 19; 20] є одним із головних важелів особистості перекладача. Його вивчають найперше з позиції психології в межах теорії когнітивних ресурсів (cognitive resource theory), також із погляду перекладацьких компетентностей (competence).

Проте проблематика когнітивного ресурсу перекладача в текстоцентричному перекладознавчому прочитанні розроблена досить обмежено. Автори більшості доступних досліджень зійшлися в думці, що переклад – це складна системна діяльність, яка в межах конкретного завдання поєднує масив когнітивних ресурсів

(cognitive resources), активованих конститутивними процесами (constituent processes) в межах безпосереднього перекладацького завдання. Переклад потребує розподілу *когнітивних ресурсів* для перекладу, таких як зусилля, увага, емоції та творчість (effort, attention, emotion and creativity), а також інтелекту, навичок, досвіду (intelligence, skills, experience).

Окремих питанням, яке цікавить сучасних перекладознавців, є залучення технологій, які дають змогу розширити можливості когнітивних ресурсів перекладача. Інакше кажучи, комп'ютеризовані та автоматизовані платформи дають можливість швидше впоратися із завданнями легшого ґатунку та зосередитися на вирішенні проблем вищого порядку (higher-order problem solving and decision making) [21; 22], наприклад переклад *складних структур*, які вимагають багато *когнітивних зусиль* і в підсумку завдяки *когнітивному зсувові* уявляться в тексті перекладу [23]. Особливо гостро це питання стоїть у площині когнітивної стилістики, де вимагатиметься визначення можливих шляхів діалогу між комплексними когнітивними функціями тексту оригіналу та тексту перекладу.

Якщо на когнітивні ресурси впливають чинники, що відволікають (часові межі перекладу тощо), то це може мати суттєвий вплив на творчий (креативний) складник процесу перекладу та в підсумку призвести до зниження якості перекладеного продукту.

Теорія когнітивних ресурсів – це загальна теоретична база, яка передбачає, що люди реагують на проблеми, виклики та вибір шляхом активного кодування, обробки та пригадування необхідної інформації (encoding, processing, and recalling needed information), проте ці розумові дії (mental activities) висувають такі вимоги до когнітивної здатності (cognitive capacity), що велике навантаження в одній когнітивній області призведе до зниження активності в інших.

Перекладач черпає та поповнює власний когнітивний ресурс завдяки співпраці з іншими перекладачами і знайомству з їхніми перекладами.

Далі розглянемо *когнітивний зсув*. У фокус дослідження лінгвокогнітивного перекладознавства потрапляє розуміння того, що переклад – це когнітивний процес, опосередкований перехід (трансфер) від концептуальних систем різних мов до відбору й активації різних форм знання через когніцію перекладача [24]. Зі зміною підходу зросло зацікавлення до вивчення когнітивної творчості перекладача, його когнітивних зусиль та особливостей дивергентного мислення (divergent thinking).

Із цієї причини в модусі когнітивного перекладознавства фундаментальними, проте досі маловивченими є два поняття: *когнітивний*

зсув (*cognitive shift*) та креативний зсув (*creative shift*) [24]. Використання когнітивного та креативного зсувів у тісному зв'язку дає змогу забезпечити цілісне уявлення про *когнітивну стратегію перекладача (cognitive strategy)*.

Тривалий час термін *зсув (shift)* вивчали в руслі структурної семантики, а отже, зорієнтованості на форму (*form-oriented*) та лінгвістичний рівень (*linguistic level*). Саме цим можна пояснити чимало видозмінених трактувань *зсуву* як перекладацької категорії.

Натомість когнітивне перекладознавство трактує *зсув* із позиції творчих потуг перекладача [25; 26; 27] з наміром забезпечення якісного кінцевого продукту. Інакше кажучи, не текст, а особистість перекладача та його когнітивні спроможності набувають більшої важливості.

У дослідженні розробляємо інтегроване бачення обопільної вагомості тексту як продукту та пізнавальної спроможності людини, яке згодом підкріплюємо постулатами когнітивної семантики. Однак у представлений статті робимо акцент на когнітивній діяльності перекладача.

Різні аспекти *когнітивного зсуву* звикло вивчають із позиції *креативності, релевантності та доречності застосування*.

Креативний вимір полягає в такому: дотичний до поняття адекватності в термінах скопос-теорії *когнітивний зсув* вживається для позначення явища, коли текст перекладу цілком чи частково відходить від словесного вираження оригіналу (*ST wording*), проте не від значення оригіналу (*ST meaning*). Отже, прерогатива когнітивного зсуву – розуміння й переклад *значення*.

В основі вивчення *когнітивного зсуву* лежить теорія сцен і фреймів, які вдосконалив власними знахідками та запровадив у перекладознавство з позиції творчості перекладача Пауль Кусмаул¹. Науковець активно розвивав «чотирифазову модель творчого процесу»: підготовка (*preparation*), визрівання (*incubation*), прояснення (*illumination*) та оцінка (*evaluation*) [28, с. 93]. Тією чи іншою мірою над моделлю працювали деякі інші перекладознавці [17; 27]. Очевидно, що ідея запозичена з психології.

У світлі аналізованої теми цікава концепція *дивергентного мислення перекладача (divergent thinking)*, тобто мислення (*thinking*)

¹ Не зупиняємося детально на працях Ірвінга Гофмана «Аналіз фреймів: есе про організацію повсякденного досвіду» (1974 р.), Марвіна Мінського «Фрейми для представлення знань» (1979 р.), Джорджа Лакоффа «Метафори, якими ми живемо» (1980 р.) та Чарльза Філлмора «Фрейми і семантика розуміння» (1988 р.), проте віддаємо належне їхньому надвагомому внеску у фреймову семантику, на основі якої П. Кусмаул розробив власну семантичну модель у перекладі.

не межах суворо лімітованих і логічно впорядкованих рядків тексту, а пошук декількох можливих рішень для перекладацької проблеми [26, с. 157–159].

Беручи за основу «типи креативного перекладу» (Kulzmaul's types of creative translation) та «рівні категоризації» з теорії (levels of categorization in the theory of basic-level primacy suggested by Brown (1958 p.)), Г. Баєр-Гогенвартер розробила три базові процедури творчості (creative procedures): абстракцію (abstraction), модифікацію (modification) та конкретизацію (concretization) [29; 30].

Ця основна когнітивна типологія Г. Баєр-Гогенвартер має стосунок до «напрямів думки» (directions of thought), зокрема: *вгору* (*upward*) – націлений на пошук більш загального способу вираження; *убік* (*sideways*) – зорієнтований на пошук іншого способу вираження; *униз* (*downward*) – тяжіє до пошуку більш конкретного способу вираження. Усі три напрями думки спираються на елементи оригінального тексту. Ці стратегії протиставляються простому дослівному відтворенню (*reproduction*) тексту оригіналу.

Абстракція (*abstraction*) стосується застосування в тексті перекладу перекладацьких рішень, яким притаманне узагальнення, нечіткість остаточного формулювання, абстрактність порівняно з текстом перекладу (рух думки «вгору»).

Конкретизація (*concretization*) стосується більш чіткого, детального й точного вираження ідеї в тексті перекладу, ніж це вербалізовано в тексті оригіналу (рух думки «вниз»).

Модифікація (*modification*) передбачає такі стратегії (прийоми), як переметафоризація (*re-metaphorization*) або зміна ракурсу (рух думки «вбік»).

Репродукція (*reproduction*) – це нетворча стратегія, що включає той самий когнітивний рівень (не вгору, вниз або вбік).

Коли мовимо про когнітивний рівень у перекладознавстві, маємо на увазі рівень дослівності перекладу. Відповідно, якщо версії цільового тексту належать до того самого рівня категоризації, що й відповідний елемент тексту оригіналу (ST), їх зазвичай вважають «природними» та не такими креативними порівняно з версіями (варіантами) текстів перекладу, яким притаманний інший рівень категоризації. *Застереження*: коли говоримо про категоризацію в перекладі, акцентуємо на вторинній природі цього процесу. Саме тому «дослівні» переклади, які перебувають на одному рівні категоризації та при цьому чітко дотримуються букви тексту оригіналу, цілком аргументовано сприймають як менш креативні, ніж «недослівні» переклади.

Окрім цього, такі зміни, як *перефразування* (*paraphrase*), *додання* (*addition*) або *опущення* (*deletion, omission*), не можуть бути

безпосередньо пов'язані із жодною із цих трьох процедур, оскільки вони стосуються мовної форми, проте не обов'язково є когнітивними поняттями (cognitive concepts).

Наприклад, *додавання* (addition) передбачає додаткову мовну одиницю (linguistic element). Якщо цю лексему додано для підсилення рівня абстракції або конкретизації ідеї в тексті перекладу, у такому випадку додавання буде стосуватися творчої процедури та когнітивної стратегії (у термінах Г. Баср-Гогенвартер). Проте якщо *додавання* є обов'язковою перекладацькою тактикою, спричиненою структурними й граматичними розбіжностями між мовою оригіналу та цільовою мовою, при цьому додана лексема чи мовна одиниця не несе творчого й когнітивного навантаження, то в такому випадку *додавання* загалом не зараховуватиметься до когнітивного зсуву.

Запропоновані основні творчі процедури можуть по-різному відображатися на рівні форми. Передбачається, що всі продукти перекладу можна обгрунтовано віднести до *абстракції, модифікації, конкретизації* або *репродукції* та що всі процедури, крім репродукції, можна вважати творчими, оскільки вони відхиляються від початкового рівня категоризації, тобто рівня, репрезентованого в тексті оригіналу.

Так, Р. Лангакер розглядає когнітивні домени (cognitive domains) як концептуалізації (conceptualizations) будь-якого типу або ступеня складності (complexity) [31, с. 23], які своєю чергою представляють численні сфери знання й досвіду, викликані (спричинені, спровоковані) певними мовними засобами (linguistic expressions). Таким чином, найвиразнішими доменами (domains), що лежать в основі лінгвістичного значення (linguistic meaning), будуть ті, які перебувають у схопленій мовцем ідеї, почерпнутій із безпосереднього контексту (speaker's apprehension of the immediate context).

Це узгоджується з поширеною сьогодні концепцією ситуативного пізнання (situated cognition), яку активно вивчають перекладознавці.

Однак таке досить розмите тлумачення когнітивного домену (cognitive domains) сприяє необхідності уточнення, які саме домени (domains) увиразнюються лінгвістичними засобами (на відміну, скажімо, від художнього мистецтва). Так, вивчення таких мовних засобів, зокрема їх відтворення в перекладі, потребує більш пильної уваги з боку когнітивного зсуву (cognitive shift); це сприятиме більшому акценту на значенні (meaning), а також концептуальних структурах (conceptual structures), що лежать в основі текстів і мови загалом.

Також необхідно розглянути *оцінку (evaluation) та судження (judgement) як елементи перекладацької метакогніції*. Пізнання перекладача є не просто пізнавальним процесом та накопиченням інформації, яку ми отримуємо разом із життєвим досвідом; воно

підпорядковане потребі концептуалізувати та певним чином адаптувати, так би мовити, «чуже» пізнання (чи, радше, адаптуватися під нього). Це означає, що основною категорією для перекладача є «об'єктивізація суб'єктивного» шляхом оцінки, судження та прийняття рішення, яка є методом дослідних процедур когнітивного та психолінгвістичного виміру.

Зокрема, теорії про фундаментальне пізнання (Grounded theories) припускають, що немає центрального модуля для пізнання. Згідно із цією думкою всі когнітивні явища, зокрема й ті, які вважаються сферою аmodalного пізнання (наприклад, міркування, числова й мовна обробка), у підсумку ґрунтуються на різноманітних тілесних, афективних, перцептивних і рухових процесах (і виникають із них). Розвиток та вираження пізнання стримується втіленням когнітивних агентів і різних контекстуальних факторів (фізичних і соціальних), у які вони занурені. Обґрунтована структура отримала численні емпіричні підтвердження.

Фундаментальна (grounded) обґрунтована перспектива пропонує об'єднующий погляд на пізнання. Він підкреслює динамічні взаємодії мозку, тіла й оточення та зв'язки «сприйняття – дія» як загальні основи простої поведінки, а також складних когнітивних і соціальних навичок без онтологічних (або репрезентативних) поділів між цими сферами [32; 33; 34]. Історично обґрунтована перспектива орієнтувалася переважно на психологічні явища. Однак вона добре узгоджується із сучасними теоріями в нейронауці, що підкреслюють безперервність зв'язків між нейронними ланцюгами, які вирішують основні проблеми специфікації дії та відбору в ранніх організмах, та тими, які вирішують більш складні проблеми в людей [35; 36; 37]. Крім того, дебати про втілену природу мозку й пізнання мають значний вплив на багато інших дисциплін, зокрема філософію, лінгвістику, соціальні науки та робототехніку [38; 39; 40; 41].

Варто звернутися до низки методик аналізу фундаментального пізнання (grounded cognition) [33] перекладача як центрального рушія когніції, що лежить в основі всіх видів перекладів, виконуваних людиною (human translation), оскільки є самою сутнісною ознакою людини як *homo sapiens – homo affectus – homo socius*.

Стосовно перекладознавчого аналізу підтримаємо думку Е. Ангелоне та Г. Шрів [13, с. 111], які вважають *одиницею* когнітивну одиницю перекладу (*a cognitive translation unit*), що базується на сув'язі перекладацьких проблем (bundle), яку обрамлюють індикатор розпізнавання проблеми (*a problem recognition indicator*) та артикуляція (чітке усвідомлення проблеми), що сигналізує про ініціювання іншої сув'язі (bundle), яка тепер стосується передачі непевності (*transfer*

uncertainty) відповідно до кожної окремої категорії чи ситуації (може бути власна назва, словосполучення, синтаксичні проблеми тощо).

Тобто *суб'язь оцінювання* (згусток, пучок, *evaluation bundle*) представлено як алгоритм (ланцюг) дій «розпізнавання – розв'язання – пропозиція – рішення», які являють собою набір пов'язаних когнітивних стадій (a set of related cognitive stages), за допомогою яких перекладач циклічно рухається до управління (свідомого керування) невизначеністю, пов'язаною з різномірними параметрами лінгвокогнітивного аналізу, з наміром прийняття перекладацького рішення (decision making).

Запропонований підхід тісно перегукується з позицією Дж. Гауз у царині оцінки якості перекладу [42; 43].

Отже, фундаментальне пізнання (Grounded Cognition) вписується у фундаментальні теорії пізнання (Grounded theories of cognition), які стверджують, що всі когнітивні явища, зокрема й ті, які традиційно вважаються сферою амодального пізнання (amodal cognition), наприклад міркування, числова й мовна обробка, у підсумку ґрунтуються на різноманітних тілесних, афективних, перцептивних та рухових процесах (і виникають із них).

З огляду на таку логіку може скластися хибне враження, що оскільки такий предмет та об'єкт аналізу, як grounded cognition, безмежні, то й результати аналізу будуть хибними. Однак у наукових перекладознавчих студіях прагнемо збагнути не всеохопність перекладацького пізнання, а закономірності та рушії його перекладацьких рішень в ієрархічній послідовності [44; 45; 46].

Саме тому в перспективі доречно вибрати проблематику аналізу та свідомо звузити його межі до прозового, драматичного чи поетичного тексту, тобто штучно накласти робочі рамки (framework). Проте це не означає, що в інших текстах когніція перекладача відрізнятиметься, це свідчить тільки про те, що будуть необхідні додаткові емпіричні дані. Адже grounded cognition – це як вмонтована базова комплектація пізнання, можливості якої можна розширювати (enhance) завдяки притаманній їй динамічності, гнучкості та відкритості.

Висновки з дослідження. Під час дослідження було встановлено, що когнітивний ракурс додає валідності перекладознавчим розвідкам та сприяє вдосконаленню перекладознавчого аналізу й розумінню механізмів трансляції смислів з увагою до мови перекладу як інструмента посередництва в комунікації, а також перекладача як посередника цієї комунікації. З огляду на те, що перекладач(ка) оперує власними метакогнітивними можливостями, необхідно досліджувати його(її) діяльність з огляду на текст оригіналу та з увагою до особистісної когнітивної перекладацької манери, яку визначатимуть ресурси, творчий потенціал і здатність до самокритики.

ЖИТЕПАТЫПА

1. The Routledge Handbook of Translation and Cognition / F. Alves, A. Jakobsen (eds.). London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2021. 570 p.
2. Alves F. Translation process research at the interface. Paradigmatic, theoretical, and methodological issues in dialogue with cognitive science, expertise studies and psycholinguistics. *Psycholinguistic and cognitive inquiries into translation and interpreting* / A. Ferreira, J. Schwieter (eds.). Amsterdam : John Benjamins, 2015. P. 17–40.
3. Boase-Beier J. Stylistic approaches to translation. Manchester : St. Jerome Publishing, 2006. 176 p.
4. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2016. 376 p.
5. Miller G.A. The cognitive revolution: A historical perspective. *Trends in Cognitive Sciences*. 2003. № 7(3). P. 141–144.
6. Halverson S. Cognitive translation studies: Developments in theory and method. *Translation and cognition* / G. Shreve, E. Angelone (eds.). Amsterdam : John Benjamins, 2010. P. 349–369.
7. Marais K. Translation theory and development studies. A complexity theory approach. London : Routledge, 2014. 232 p.
8. Kussmaul P. A Cognitive Framework for Looking at Creative Mental Processes. Intercultural faultlines: textual and cognitive aspects. *Research models in translation studies* / ed. by M. Olohan. Manchester : St. Jerome, 2000. P. 57–71.
9. Risku H. Translation process research as interaction research: from mental to socio-cognitive processes. *MonTi Monografias de Traducción e Interpretación*. 2014. № 1. P. 331–353.
10. Carl M., Schaeffer M. Models of the translation process. *The handbook of translation and cognition* / J. Schwieter, A. Ferreira (eds.). Hoboken, NJ : Wiley, 2017. P. 50–70.
11. Kahneman D. Thinking, fast and slow. London : Allen Lane, 2011. 512 p.
12. Pickering M., Garrod S. An integrated theory of language production and comprehension. *Behavioral and Brain Sciences*. 2013. № 36. P. 329–392.
13. Angelone E., Shreve G. Uncertainty Management, Metacognitive Bundling in Problem Solving, and Translation Quality. *Cognitive explorations of translation* / ed. by Sh. O'Brien. London ; New York : Continuum, 2011. P. 108–130.
14. Clark A. Being there: Putting brain, body and world together again. Cambridge, MA : MIT Press, 1997. 291 p.
15. Alves F., Gonçalves J. A Relevance Theory approach to the investigation of inferential processes in translation. *Triangulating Translation* / ed. by F. Alves. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2003. P. 3–24.
16. Halverson S. Metalinguistic knowledge/awareness/ability and translation: Some questions. *Hermes*. 2018. № 57. P. 11–28.
17. Balacescu I., Stefanink B. Kognitivismus und übersetzerische Kreativität. *Lebende Sprachen*. 2006. № 51(2). S. 50–61.
18. Hvelplund K. Allocation of cognitive resources in translation: An eye-tracking and key-logging study : PhD dissertation. Copenhagen : Copenhagen Business School, 2011. 291 p.
19. Halverson S. “Default” translation: A construct for cognitive translation and interpreting studies. *Translation, Cognition and Behavior*. 2019 № 2(2). P. 169–193.

20. Gutt E.A. On the significance of the cognitive core of translation. *The Translator*. 2005. № 11(1). P. 25–49.
21. Pym A. Text and risk in translation. Choice and difference in translation. The specifics of transfer / M. Sidiropoulou, A. Papaconstantinou (eds.). Athens : University of Athens, 2005. P. 27–42.
22. Pym A. On Shlesinger’s proposed equalizing universal for interpreting. *Interpreting studies and beyond: A tribute to Miriam Shlesinger* / F. Pöchhacker, A.L. Jakobsen, I. Mees (eds.). Copenhagen : Samfundslitteratur Press, 2007. P. 175–190.
23. Jakobsen A.L. Translation process research. *The handbook of translation and cognition* / J.W. Schwieter, A. Ferreira (eds.). Hoboken, NJ : Wiley, 2017. P. 21–49.
24. Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Application / A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano (eds.). Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2013. 421 p.
25. Bayer-Hohenwarter G. “Creative Shifts” as a Means of Measuring and Promoting Translational Creativity. *Meta*. 2012. Vol. 56. № 3. P. 465–734.
26. Shorthouse J., Maycroft N. Where is creativity: A multidisciplinary approach. London : Routledge, 2017. 192 p.
27. Fontanet M. Temps de créativité en traduction. *Meta*. 2005. Vol. 50. № 2. P. 432–447.
28. Kussmaul P. Creativity in the Translation Process: Empirical Approaches. Translation Studies: The State of the Art : Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies / K.M. van Leuven-Zwart, T. Naaijken (eds.). Amsterdam ; Atlanta : Rodopi, 1991. P. 91–101.
29. Bayer-Hohenwarter G. Methodological reflections on the experimental design of time-pressure studies. *Across Languages and Cultures*. 2009. № 10(2). P. 193–206.
30. Bayer-Hohenwarter G. “Creative Shifts” as a Means of Measuring and Promoting Creativity. *Meta*. 2011. Vol. 56. № 3. P. 663–692.
31. Langacker R.W. Grammar and conceptualization (Cognitive Linguistics research). Amsterdam : Walter de Gruyter, 2000. 440 p.
32. Spivey M. The Community of Mind. New York : Oxford University Press, 2007. 427 p.
33. Barsalou L.W. Grounded Cognition. *Annual Review of Psychology*. 2008. № 59. P. 617–645.
34. Glenberg A. Embodiment as a unifying perspective for psychology. *WIREs Cognitive Science*. 2010. Vol. 1. Iss. 4. P. 586–596.
35. Shadlen M.N., Kiani R. Decision making as a window on cognition. *Neuron*. 2013. № 80(3). P. 791–806.
36. Cisek P., Kalaska J. Neural mechanisms for interacting with a world full of action choices. *Annu Rev Neurosci*. 2010. № 33. P. 269–298.
37. Baddeley A., Hitch G. Working memory. *The Psychology of Learning and Motivation* / ed. by G.H. Bower. New York : Academic Press, 1974. P. 47–90.
38. Verschure P.F., Voegtlin T.J. A bottom-up approach towards the acquisition, retention, and expression of sequential representations: Distributed adaptive control, III. *Neural Networks*. 1998. № 11. P. 1531–1549.
39. Verschure P.F., Voegtlin T.J., Douglas R.J. Environmentally mediated synergy between perception and behaviour in mobile robots. *Nature*. 2003. № 425. P. 620–624.

40. Yang Y., Bringsjord S. Mental metalogic and its empirical justifications. *Proceedings of the 25th Annual Conference of the Cognitive Science Society* / R. Alterman, D. Kirsh (eds.). Boston, MA, 2003. P. 1275–1280.
41. Pfeifer R., Bongard J. *How the Body Shapes the Way We Think. A New View of Intelligence* (A Bradford Book). Cambridge, Massachusetts ; London : MIT Press, 2006. 418 p.
42. House J. Translation Quality Assessment: Linguistic Description Versus Social Evaluation. *Meta: Translators' Journal*. 2001. № 46. P. 243–257.
43. Williams M. *Translation Quality Assessment: An Argument-centered Approach*. Ottawa : University of Ottawa Press, 2004. 188 p.
44. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and cognition*. Oxford : Oxford University Press, 1986. 279 p.
45. Kußmaul P. *Verstehen und Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen : Narr, 2007. 217 S.
46. Verschure P.F., Althaus M.J. A real-world rational agent: Unifying old and new AI. *Cognitive Science*. 2003. № 27. P. 561–590.